



# PERE JOAN PERPINYÀ SJ I L'ARCHIVIO STORICO DELLA PONTIFICIA UNIVERSITÀ GREGORIANA DE ROMA<sup>1</sup>

Darío MARTÍNEZ MONTESINOS  
IES La Torreta (Elx)

**Resum:** En aquest article estudiem la presència de Pere Joan Perpinyà SJ (Elx 1530 - París 1566) en l'Arxiu Històric de la Universitat Pontifícia Gregoriana de Roma, on el jesuïta elxà va passar uns quants anys com a professor de retòrica. Estudiem i presentem els manuscrits, la majoria inèdits, que sota la seua autoria es conserven i que ens ofereixen una valuosa informació per a re-dimensionar la seua figura dins de la Companyia de Jesús i com a professor de retòrica. En aquest sentit, hem intentat analitzar la seua obra a fi de presentar-ne un esquema prou clar per a conèixer-la i estudiar la influència d'aquesta en el desenvolupament de la SJ.

**Paraules clau:** Pere Joan Perpinyà, oratòria, retòrica, jesuïtes, *Ratio Studiorum*.

**Title:** Pere Joan Perpinyà SJ and the Historical Archive of the Pontifical Gregorian University in Rome.

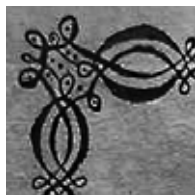
**Abstract:** In this paper we study the presence of Pedro Juan Perpiñán SJ (Elx 1530 - París 1566) in the Historical Archive of the Pontifical Gregorian University in Rome, where this Elx Jesuit spent several years as a professor of rhetoric. We offer this edition of the manuscripts, most of them unpublished, that are preserved under his authorship and which offer us valuable information to reassess his role inside the Society of Jesus as professor of rhetoric. To this end, we have tried to analyze his work so as to present a clear outline of his influence in the development of the Jesuits.

**Keywords:** Pere Joan Perpinyà, oratory, rhetoric, Jesuits, *Ratio Studiorum*.

## 1. INTRODUCCIÓ

Des de la seua mort a París el 28 d'octubre de 1566, la figura d'aquest jesuïta ha estat fins als nostres dies associada a la idea d'il·lustre humanista, insigne orador, brillant pedagog i profund cristià. No li falten els qualificatius, a propòsit de la seua oratòria i de la seua eloqüència: Ciceró cristià, Demòstenes valencià, primer ciceronià de la seua època, etc. Fins i tot Menéndez Pelayo es confessa lector d'aquest jesuïta:

<sup>1</sup> Aquest treball s'insereix dins del projecte *Retòrica y Oratoria latinas en el Humanismo* (ref. 08810/PHCS/08), finançat per la Fundació Séneca, Agència Regional de Ciència y Tecnologia de la regió de Múrcia, dirigit pel prof. José Carlos Miralles Maldonado, de la Universitat de Múrcia. Així mateix, aquest article ha sigut possible gràcies a la concessió d'una beca d'ajuda a la investigació concedida per la Diputació d'Alacant a través de l'Institut de Cultura «Juan Gil-Albert». Dit això, sóc l'únic responsable de tot el que apareix escrit en aquest article.



con cuya lectura yo también suelo recrearme, halagados mis oídos por la corriente fácil y plácida de aquellos redondos períodos que con tanta anchura y por tan largos ámbitos y numerosos rodeos se dilatan.<sup>2</sup>

No hi ha ressenya biogràfica, per xicoteta que siga, que no arreplegue les paraules que el gran humanista Marco Antonio Mureto li dedica: «no hi ha persona a qui se li puga aplicar més justament el que Homer deia de Nèstor: que la seua eloquència era més dolça que la mel».

La tradició ha volgut que la seua fama es transmeta fins als nostres dies per dues raons fonamentalment: per l'opinió que van manifestar d'ell grans intel·lectuals de la seua època (M. A. Mureto, Quinto Mario Corrado, Paolo Manuzio, Fulvio Cardulo, Bernardin Castori, Francesco Adorn i Emanuel de Sà, entre molts altres), opinió que van anar repetint estudiosos posteriors, en la majoria de les ocasions de manera fossilitzada. L'altra raó és per les nombroses referències que en trobem en els estudis sobre els primers anys de la Companyia de Jesús (CJ), que demostren la seua importància.<sup>3</sup>

<sup>2</sup> M. MENÉNDEZ PELAYO, *Historia de las ideas estéticas en España*, vol. II, Madrid, 1884, p. 284.

<sup>3</sup> R. G. VILLOSLADA, *Storia del Collegio Romano dal suo inizio (1551) alla soppressione della Compagnia di Gesù (1773)*, Universitat Pontificia Gregoriana, Roma, 1954, p. 68: «Il Collegio Romano ebbe la fortuna di poter contare, in proposito, su egregi professori, che si resero immortali nelle umane lettere. Abbiám parlato di Perpiñà e dei suoi predecessori. Di lui conserviamo il discorso che pronunciò per l'inaugurazione del corso del 1562, De perfecta doctoris christiani forma, e chi lo legge si accorge che non era solo l'eleganza ciceroniana a lasciar ammirato l'ascoltatore; c'è in quelle frasi armoniose una elevatezza di pensiero e uno spirito cristiano sì nobile e puro da innalzare il suo autore al di sopra di molti umanisti e di tutti gli oratori accademici del suo tempo».



Figura 1. Retrat de P. J. Perpinyà en P. Lazeri, *De vita et scriptis Petri Ioannis Perpiniani*, Roma, 1749.

Avui dia, podríem afirmar que intuïm més que coneixem la seua importància gràcies a la tradició que l'acompanya més que no per l'estudi rigorós de la seua obra. Perquè tan sols disposem d'estudis, en molts casos rigorosos, però parcials quant a aspectes molt concrets de la seua obra, o amb una finalitat propedèutica, perquè s'utilitzen per a aconse-

guir altres conclusions fora de l'estudi de la seua obra. En aquest sentit, cal assenyalar que la figura de Pere Joan Perpinyà (PJP) està inexorablement lligada als seus coneguts divuit discursos, dels quals s'han publicat més de 46 edicions durant segle i mig; i a les seues aportacions pedagògiques, la seua obra més estudiada, sense cap dubte.<sup>4</sup> Des d'un punt de vista formal, va ser indubtablement un orador que va superar la rigidesa de les normes de l'època, ja que imprimí als seus discursos caràcter i identitat pròpia a partir del model ciceronià.

No obstant això, més enllà de la seua oratòria o, millor dit, com a responsable d'aquesta, caldria assenyalar el seu paper com a professor de retòrica, no per les seues qualitats pedagògiques —que també—, sinó pel seu profund coneixement i erudició; aquest coneixement es manifesta per la gran quantitat de cartes, editades majoritàriament, que conservem amb els, diguem-ne, grans de l'època, en què li plantegen qüestions controvertides i apel·len a ell com a autoritat en la matèria;<sup>5</sup> i pels manuscrits sorprenentment inèdits sobre totes les qüestions retòriques del moment. Dic sorprenentment no sense trampa, perquè la falta d'estudis sobre PJP, des del punt de vista retòric, no és una qüestió personal sinó que més aïna s'emmarcaria en la foscor que en línies generals envolta la retòrica del Renaixement i especialment el Renaixement tardà.<sup>6</sup>

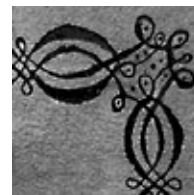
Arribat a aquest punt, si parlem de PJP i del desconeixement de la seua obra, hem de parlar dels seus manuscrits. I parlar-ne passa inevitablement per l'*Archivio Storico della Pontificia Università Gregoriana* de Roma (APUG). No obstant això, abans ens detindrem en els aspectes bàsics de la seua biografia per a un major acostament, comprensió i valoració de la seua figura.

## 2. DADES BIOGRÀFIQUES. LA SEUA OBRA EN LA SEUA VIDA<sup>7</sup>

Des d'una visió històrica, la seua vida es desenvolupa i s'entrecrua amb els inicis de la CJ. En aquest sentit, la seua obra oratòria i els seus estudis de retòrica no sols interessaven formalment, sinó també històricament, perquè en la Roma posttridentina, el llatí, que ja estava en marcat desús, es va convertir en una qüestió política de reivindicació de l'Església catòlica de la Contrareforma enfront del protestantisme. El llatí i la seua defensa apareixeran associats a la reforma espiritual de

enorme diversidad del Renacimiento y su proliferación de la actividad humana, parece que muchos críticos modernos han optado por dar una solución a la retórica que es tan errónea como peligrosa: concentrarse sobre un relativamente pequeño grupo de retóricos y sus obras, y declarar así, implícitamente, que esas son las únicas producciones dignas de consideración». J. DIETZ MOSS («The Rhetoric Course at the Collegio Romano in the latter half of Sixteenth Century», *Rhetorica*, vol. 4, 2, 1986, p. 137-151) deia a propòsit del tema: «Much has been written about Italian rhetoric of the classical rhetoric tradition, but little attention has been given to the actual content of courses in rhetoric in the late Renaissance».

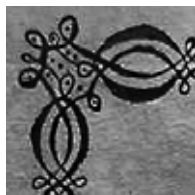
<sup>7</sup> Fruit de les nostres investigacions a Elx, Roma, Coïmbra i París, vam publicar una breu biografia que intentem completar amb noves dades. Aquest apartat apareix publicat parcialment en D. MARTÍNEZ MONTESINOS, «Pedro Juan Perpiñán, el Cicerón ilicitano», *El Salt, Revista del Instituto de Cultura Juan Gil-Albert de la Diputación de Alicante*, 23 (2010), p. 32-35.



<sup>4</sup> P. LAZERI, *Perpiniani opera*, Roma, 1749. J. MARTÍNEZ DE LA ESCALERA, «Pere Joan Perpinyà», en B. DELGADO CRIADO (coord.), *Historia de la educación en España y América. La educación en la España moderna (Siglos XVI-XVIII)*, SM, Madrid, 1993, p. 132-135.

<sup>5</sup> Les més interessants són les que formen part de la correspondència amb Q. M. Corrado, on planteja una sèrie de qüestions que es correspondrien amb la I, III i V de l'edició lazeriana. P. LAZERI, *op. cit.*, vol. III.

<sup>6</sup> J. J. MURPHY («Mil autores olvidados: panorama e importancia de la retórica en el Renacimiento», en J. J. MURPHY (ed.), *La Elocuencia en el Renacimiento*, Visor Libros, Madrid, 1999, p.33-51) escriu fa uns anys el següent: «Necesitamos saber sobre la retórica en un período críticamente importante de la civilización occidental que llamamos Renacimiento. [...] Con todo, apenas se ha tratado el amplio panorama de la retórica renacentista. [...] Ante este problema de la



<sup>8</sup> J. C. MIRALLES MALDONADO, «Un poema inédito de Aquiles Estaço», *Euphrosyne*, 29 (2001), p. 389-408.

<sup>9</sup> P. LAZERI, *De vita et scriptis Petri Joannis Perpiniiani dia-triba*, Roma, 1749.

<sup>10</sup> B. GAUDEAU, *De Petri Ioannis Perpiniiani vita et operibus*, París, 1891.

<sup>11</sup> J. CASTAÑO, «Una font documental del segle XVIII per a l'estudi de l'onomàstica il·licitana», en A. MANENT - J. VENY (eds.), *Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey*, vol. II, PAM, Barcelona, 1988, p. 18.

<sup>12</sup> Cartes missives de l'insigne pare Pere Joan Perpinyà i del pare Lluís Perpinyà, germans jesuïtes naturals de la vila d'Elx, als seus germans i nebots, copiades per Agustín de Arqués Jover el 1798. Fons documental de la biblioteca Gabriel Miró de la Fundació CAM a Alacant, m. F 1/25. Conté cinc cartes de Pere J. Perpinyà enviades, com ell mateix diu: «Al meu germà Melcior Perpinyà a Elx», entre el 9 de juny de 1560 i el 17 de juny de 1566.

<sup>13</sup> R. A. MARYKS, «Brief Historical Background», *Jesuits of Jewish Ancestry. A Biographical Dictionary*, en <<http://www.jewishjesuits.com>>, consulta: 11 de febrer de 2008.

<sup>14</sup> P. BONNIN, *Sangre judía*, Flor del Viento, Barcelona, 2006, p. 365-435.

Roma. La retòrica i l'oratoría eren, per tant, eina i arma de propaganda política i religiosa; els discursos, el vehicle de difusió de les idees, de l'apostolat i del proselitisme de l'Església. Els discursos de PJP a París, com veurem, van arribar a motivar disturbis entre els assistents. Es va veure, fins i tot, obligat a editar-los en la seua època davant de la gran quantitat de còpies poc fidels que circulaven. Per això la importància de la càtedra de Retòrica que va ocupar el nostre orador en el Col·legi Romà.<sup>8</sup>

Quant a la seua vida, podem afirmar que les biografies presents en les dues obres llatines de P. Lazeri<sup>9</sup> i B. Gaudeau<sup>10</sup> són les úniques dignes de menció que han servit de referència a la resta de publicacions fins als nostres dies, perquè són les que han investigat i rastrejat diverses fonts històriques. La resta depenen directament i quasi exclusivament d'aquestes dues.

Pere Perpinyà va nàixer a Elx el 1530. Perpinyà fa referència a la ciutat del sud de França que va prendre com a cognom el primer membre d'aquesta dinastia, possible oriünd d'aquella ciutat, que pertanyia llavors a la Corona d'Aragó, quan arribà a Elx el 1265 amb les tropes de Jaume I en la reconquesta de la ciutat.<sup>11</sup> Aquesta família va arribar a ser una de les més influents de la ciutat, ja que ocupà diversos càrrecs civils i religiosos. Encara avui dia es pot veure la casa pairal amb l'escut familiar sobre l'entrada enfront de la basílica de Santa Maria. Dels seus pares, només en coneixem els noms, Melcior Perpinyà i Leonor Esclapez. Per les cartes que va enviar a la seua família a Elx, sabem que va tenir tres germans (Melcior, Bernardo i Lluís) i tres germanes.<sup>12</sup>

Robert A. Maryks<sup>13</sup> apunta la possibilitat que el nostre jesuïta fóra d'ascendència jueva basant-se en el seu cognom, que apareix arreplegat en les llistes de penitenciat pel Sant Ofici, en censos de jueries o altres fonts que assenyalen el portador com a jueu o jueu convers.<sup>14</sup> A més, els noms de pare i germans eren molt comuns entre jueus. Nosaltres, no obstant això, no podem confirmar-ho. No hem trobat cap dada o indici fins al moment que així ho demostre. En tot cas, no considerem que siga un fet significatiu.

Tampoc coneixem pràcticament res de la seua vida abans de marxar a València. És molt probable que els seus primers estudis començaren a Oriola. La primera notícia certa és que es va graduar en Batxillerat d'Arts en l'Estudi General de València el 6 de juliol de 1547. A València, a l'estiu de 1551, va ser admès pel P. Jeroni Doménech en la CJ (Companyia de Jesús), junt amb el seu germà Lluís, dos anys major que ell.

Des de la seua arribada amb el seu germà, com a novici, al Col·legi de Coïmbra el 30 de setembre 1551, la seua fama com a orador va anar creixent constantment, la qual cosa va augmentar el seu reconeixement dins de la Companyia i, en conseqüència, les seues responsabilitats. Durant el seu noviciat, va conviure entre altres amb Francisco Adorno, Cipriano Soarez, Manuel Álvares i Sebastián Morales, primer bisbe del

Japó. Junt amb aquests dos últims, es traslladà al Col·legi Sant Antoni de Lisboa a la primavera de 1553, per ordre del pare Jeroni Nadal, encarregat de posar en funcionament el nou Col·legi. Allí, exercí, per primera vegada, com a professor d'Humanitats, fins al seu trasllat a Évora, al col·legi Esperit Sant, on començà les classes el 29 d'agost d'aquell mateix any i en el qual continuà els dos anys següents com a professor de Gramàtica. Serà precisament ací a Évora on pronunciarà els vots simples el 16 de desembre de 1553.<sup>15</sup> En el document autògraf, en el qual promet els vots, signà com a Pedro Perpinyà.<sup>16</sup> Les seues obres sempre apareixen signades sota el nom llatí de Petrus Ioannes Perpinianus.

A l'estiu de 1555, Joan III de Portugal arriba a un acord amb la Companyia de Jesús i els confia el funcionament del Col·legi d'Arts de Coïmbra. Amb una inauguració solemne, l'1 d'octubre, la Companyia de Jesús pren possessió del centre. Va ser PJP l'encarregat de pronunciar el discurs inaugural, la qual cosa ens dóna una idea del seu prestigi creixent.

Durant aquesta època, va compondre el discurs fúnebre per la mort del príncep Lluís, germà de Joan III de Portugal; durant els tres anys següents, va pronunciar els discursos de lloa de la beata Isabel, reina de Portugal, que culminaria amb la seua obra *Vita Beatae Elisabethae*, per a l'elaboració de la qual va ser dispensat de la docència durant el seu últim any d'estada, 1560-1561.

Al juny de 1561, després de la primera Congregació General de la Companyia, el pare Laínez va encarregar al pare Nadal, de visita per Espanya i Portugal, que enviara per al nou Col·legi Romà els millors professors. Aquest ordenà al nostre jesuïta anar a Roma amb l'encàrrec de detenir-se a Alcalá de Henares per a arreplegar José de Acosta, Juan de Mariana, Páez i Alfonso Ramiro, i dirigir els passos del grup fins a Roma. Després d'un llarg viatge, iniciat a Coïmbra el 20 de juny, les vicissituds i anècdotes del qual es conserven en una curiosa carta que el mateix PJP va enviar als seus companys de Coïmbra,<sup>17</sup> arribà al Col·legi Romà el 21 de setembre del mateix any.

Diego Laínez, prepòsit general de la Companyia des de 1556, va iniciar, amb el trasllat definitiu a la seua ubicació actual el 1560, una època d'expansió i de reforma de l'ensenyament en el Col·legi Romà, que incloïa el rejuveniment del cos docent. En aquestes dates, el Col·legi Romà allotjava ja 164 persones i tenia uns 900 alumnes, la qual cosa obligava a multiplicar el nombre de professors, provinents majoritàriament d'Espanya. Mentre que els seus joves companys de viatge venien a reforçar el cos docent de Teologia, PJP substituï Hannibal Du Coudray com a professor de Retòrica.

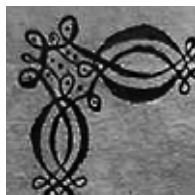
Des de la seua arribada, es va guanyar el respecte i l'afecte dels seus col·legues i alumnes i demostrà el seu caràcter d'home càlid, seriós i professional, dedicat a l'estudi i a les seues classes –unes cinc diàries– i



<sup>15</sup> Manuscrit autògraf: Ital. 2, 631 en l'*Archivium Romanum Societatis Iesu* (ARSI).

<sup>16</sup> El seu nom presenta diverses variants: *Perpiñán*, *Perpinyà*, en català perquè les seues cartes privades a la seua família estan escrites en aquesta llengua, *Perpinian* o fins i tot *Perpinhao*, perquè les primeres fonts que parlen d'ell són de la seua època portuguesa.

<sup>17</sup> B. GAUDEAU, *op. cit.*, p. 149-167.



que alguna vegada es va queixar perquè no se li permeté formar-se en altres àrees. Entre el seu auditori romà figuren el pontífex Pius IV, el cardenal Carles Borromeo i el llegat dels reis d'Espanya, Francisco Vargas.<sup>18</sup> Un exemple del seu prestigi va ser el fet que pronunciara el discurs d'inauguració del curs de 1562 davant de les autoritats laiques i religioses.

Roma i el Col·legi Romà van afavorir el contacte de PJP amb grans humanistes de l'època. Va compartir amb Cardulo l'amistat per dos coneguts llatinistes, Marco Antonio Mureto i Paolo Manuzio. El francès Mureto ocupava, des de 1563, la càtedra de retòrica en la Sapienza. L'amistat entre els dos va suposar un significatiu acostament entre aquesta i el Col·legi Romà. L'amistat amb Paolo va ser molt més estreta i sentida. Fins i tot es pensa que l'edició de Salusti d'Aldo Manuzio, dedicada al Col·legi Romà, estava especialment pensada com a agraïment a PJP.<sup>19</sup> Va conèixer Paolo, a través de l'humanista Quinto Mario Corrado, amb qui va establir també una gran amistat, constatada per la correspondència entre els dos.

A l'estiu de 1565, publicà *Orationes quinque*, on recull els discursos pronunciats en el Col·legi de 1561 a 1564 amb l'ànim de donar un text correcte enfront de les transcripcions errònies que circulaven.

Durant la seua estada en el Col·legi Romà, el teòleg segovià Diego de Ledesma, prefecte d'estudis fins a 1564, treballava en el seu *De studiis Collegii Romani*, considerada com la més destacada i immediata predecessora de la *Ratio Studiorum* que el pare Claudio Acquaviva promulgaria el 8 de gener de 1599. Ledesma es va ajudar de l'experiència de molts professors del Col·legi Romà, entre els quals cal situar PJP, el qual va contribuir, junt amb Fulvio Cardulo i el rector del Col·legi, Sebastià Romeu, a la redacció d'un esquema de la programació per a l'ensenyament de les lletres, sobre el qual Ledesma presentaria la seua primera *ordo* orgànica. Idees molt semblants va desenvolupar aquest elxà, durant aquells anys en què es debatien els aspectes fonamentals que havien d'estructurar el sistema d'estudi jesuïta, en el seu *De ratione liberorum instituendorum litteris latinis atque graecis*,<sup>20</sup> que va escriure a instància del seu antic company i amic Francisco Adorno, que li demanà conèixer la seua experiència pedagògica, la *ratio studiorum* seguida a Coïmbra. Per tant, si tenim en compte tot l'anterior i que Francisco Adorno va ser triat per Acquaviva el 1582 junt amb cinc pares més, representants de quasi totes les províncies, per a formar part de la comissió que havia de finalitzar la redacció del projecte de la *ratio studiorum*, hem de considerar PJP una important influència. Per això, no és gens estrany que alguns estudiosos el valoren, sobretot, per les seues contribucions pedagògiques.

El 1565, data en què Francesc de Borja substitueix el difunt Diego Laínez al capdavant de la Companyia de Jesús, ordenen a Edmundo Hay, provincial d'Aquitània, que inicié el Col·legi de Lió.

<sup>18</sup> R. G. VILLOSLADA, *op. cit.*, p. 61-62.

<sup>19</sup> M. SCADUTO, *Storia della Compagnia di Gesù in Italia*, vol. IV, La Civiltà Cattolica, Roma, 1974, p. 301.

<sup>20</sup> P. LAZERI, P., *Perpiniani...*, vol. III, *op. cit.*, p. 83-96, epist. XVI.

Aquest demana professors competents per a aquesta missió. Envien l'escocés Gulielmus Creyhton, com a rector, i PJP, com a professor de Sagrada Escripura. El 16 d'agost d'aquell any marxa cap a Lió. Després d'un viatge difícil per la seua ja delicada salut, arriba al Col·legi de la Trinidad el 18 de setembre, on a penes va estar uns mesos. Mai va deixar d'enyorar Roma i la seua vida allí. Lió li pareixia l'exili que acceptava amb la resignació del deure complit. Mesos més tard, per ordre de la Companyia, es trasllada a París a principis de maig de 1566, per a ensenyar també les Sagrades Escripures en el Col·legi Clermont.

Les circumstàncies que el van portar fins a França estaven evidentment lligades a la difícil situació en què es trobava la CJ –i el mateix catolicisme romà– al país gal; i a la resposta de la Companyia als enfrontaments polítics i religiosos del moment. Qui millor que un famós i experimentat orador per a ensenyar les Sagrades Escripures i defensar els interessos de la Companyia? PJP estava totalment familiaritzat amb els èxits aconseguits pels heretges, que havien treballat intensament per a aprendre retòrica dels antics oradors.<sup>21</sup>

Quant a París, després d'un quart de segle d'enfrontaments amb la Universitat i amb els parlaments francesos, la Companyia va aconseguir inicialment, en el col·loqui de Poissy de 1561, l'admissió i el dret a ensenyar com a Societat del Col·legi de Clermont fins a l'1 de juliol de 1565, data en què Carles IX els va reconèixer la seua apel·lació original i el dret a l'ensenyament. La Companyia de Jesús va poder inaugurar el primer curs el 22 de febrer de 1564 en la Cour de Langres. Al front, com a rector, estava Edmundo Hay. Quan va arribar PJP, hi havia uns 1.200 alumnes i 35 clergues. Allí, va coincidir el nostre orador amb els pares Maldonado i Mariana.<sup>22</sup> La fama de la seua eloqüència va precedir la seua arribada a París i va alçar l'expectació d'amics i enemics de l'Eslésia romana.

En aquest clima de rivalitat amb la Sorbona i de tensió religiosa entre protestants i catòlics, cal contextualitzar els seus sis famosos discursos sobre la conservació de l'antiga religió, *De retinenda veteri religione*. La situació era tan tensa que van arribar a produir-se desordres durant algun d'aquests. L'1 d'octubre de 1566, PJP pronuncià el *De divina humanaque philosophia* en la inauguració solemne del curs.

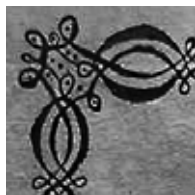
Inesperadament, morí el 28 d'octubre de 1566 a l'edat de 36 anys. Com assenyala Fouqueray: «Enfront de la profunda aflicció de tots els catòlics de la capital [...] els hugonots, al contrari, no van poder dissimular la seua alegria per la desaparició d'un adversari irreductible».<sup>23</sup> La seua prematura desaparició va causar un gran dolor entre els seus amics. Les seues despulles van ser arreplegades en el cementeri de Sant Benet de París al costat del Col·legi de Clermont, avui dia el famós i re-



<sup>21</sup> F. J. McGUINNESS, «Preaching Ideals and Practice in Counter-Reformation Rome», *Sixteenth Century Journal*, vol. XI, 2 (1980), p. 108-128.

<sup>22</sup> J. LACOUTURE, *Jesuitas. Los conquistadores*, Paidós, Barcelona, 2006, p. 261-298.

<sup>23</sup> H. FOUQUERAY, *Histoire de la Compagnie de Jésus en France*, París, 1910-1925, p. 423-426.



putat Liceu Louis-le-Grand, on el seu retrat ocupava un lloc prominent entre els retrats d'hommes célèbres.<sup>24</sup>

### 3. ELS MANUSCRITS DE PERE JOAN PERPINYÀ EN L'ARCHIVIO STORICO DELLA PONTIFICIA UNIVERSITÀ GREGORIANA DE ROMA<sup>25</sup>

L'opinió sobre la importància dels manuscrits de PJP no és, evidentment, ni nova, ni la nostra. Sabem que l'estudiós Esteban de Arteaga (Roma, 1792) va sol·licitar una subvenció al rei d'Espanya, Carles IV, per a publicar les obres inèdites de PJP apel·lant al seu valor i interès. El 25 de juny de 1793, amb un informe previ sol·licitat pel ministre, el Comte de la Cañada, li és concedida la subvenció, i el 24 de juliol es comunica al ministre que el treball s'ha complit. No obstant això, mai va veure la llum.<sup>26</sup>

La major part de l'obra de PJP (dinou discursos, epistolografia i obra pedagògica) va ser editada per Pedro Lazeri<sup>27</sup> el 1749. Posteriorment, el 1891, B. Gaudeau<sup>28</sup> va publicar una vida i va editar algunes cartes i manuscrits. No obstant això, avui dia roman inèdita una quantitat considerable de la seua producció. Es tracta, sobretot, d'obra retòrica.

L'APUG atresora els més importants i nombrosos manuscrits de PJP junt amb la Biblioteca Apostòlica Vaticana. Són fons provinents del Col·legi Romà, on PJP va ser professor del 1561 al 1565. Majoritàriament, són apògrafs d'originals perduts, anotacions d'alumnes preses de les classes de PJP en el Col·legi Romà i, en algun cas, autògrafs, datats en el tercer terç del s. XVI. En aquest sentit, hem de considerar, no obstant això, la possibilitat que siga l'autor directe d'algun d'aquest, tot i que no s'hi identifique la seua pròpia mà, ja que, en una de les seues cartes, hem trobat una referència a l'ús d'un amanuense perquè l'ajudara en els seus treballs.<sup>29</sup>

Els fons presents ací es divideixen en dos grups.

- a) Fons APUG, constituït per 3.271 volums miscel·lanis del segle XVI al XIX. Provenen del Col·legi Romà.
- b) Fons CÚRIA, constituït per uns 2.380 volums, tornats a la CJ per la Biblioteca Nazionale Centrale di Roma el 1948.

#### 3.1. APUG 582

El manuscrit es presenta sota el títol: *Epist. ad Perpignanum*. Té 98 f. que contenen només obres de PJP (o dirigides a ell) i que hem classificat en epístoles i obres pedagògiques:

<sup>24</sup> A. THUANI, *Monumenta literaria*, Londres, 1640, p. 125.

<sup>25</sup> Primerament mostre el meu agraïment al director de l'APUG, R. P. Martín Morales SJ, no sols per la seua amabilitat i cordialitat, que han fet possible aquest treball, sinó també, pel seu personal esforç a impulsar i donar llum als fons que custòdia. En aquest sentit, gràcies a la catalogació digital continua que s'està duent a terme en l'actualitat, implementada amb les noves tecnologies i la seua difusió en xarxa, es coneix cada dia més aquests fons, animant noves investigacions i noves troballes. També he d'agrair calorosament a la Dott.ssa Cristina Berna i a la Dott.ssa Irene Pedretti el seu tracte dispensat i la seua inestimable ajuda que han fet la meua estada molt còmoda i agradable més enllà de la cortesia deguda.

<sup>26</sup> M. BATLLORI, «Los manuscritos de Esteban de Arteaga», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 14 (1941), p. 199-216.

<sup>27</sup> P. LAZERI, *Perpiniani...*; P. Lazeri, *de vita...*

<sup>28</sup> B. GAUDEAU, *op. cit.*

<sup>29</sup> Carta de PJP des de Roma al seu germà Melcior a Elx, l'1 d'abril de 1563: «I si arals demanaba alguna cosa, la mateixa necessitat me forçaba, perque encara que Deu nostre Señor par sa bondad te prohibit aquest collegi de lo necessari ab almoines, no res maens no a tanta comoditat dalguns llibres de theologia com yo habia menester y per ma mala disposicio, no puch escriure tant commes necesari, y convendria pagar alguna persona defora de la Compañia que escriga» (B. GAUDEAU, *op. cit.*, p. 169)



**1. Epístoles.** En el primer foli del ms. apareix un etiqueta: «*Ex bibliotheca P. Petri Beck*» i una nota al marge «*Edit. a Vavass.*». Es refereix a l'edició de Francisco Vavasseur SJ en la qual se'n van publicar unes quantes per primera vegada.<sup>30</sup> La posterior edició, més coneguda, és la de P. Lazeri de 1749.<sup>31</sup> El ms. té un total de 30 cartes, totes editades, com ja hem dit. Només dues són autògrafes, les enviades per PJP a Q. M. Corrado.<sup>32</sup>

## 2. Obres pedagògiques:

- *Forma Publicorum Collegium Societatis Jesu Pio Lectori*, f. 68v-70r, Roma, 1564.<sup>33</sup> Editada per P. Lazeri i en Mon. Paed.<sup>34</sup>
- *Gratiarum Actio*, f. 75v-82r. Editada per P. Lazeri.<sup>35</sup>
- *Qui authores rhetorices studioso eloquentiae sunt necessarii*, f. 93v, Roma, 1565. Editada en Mon. Paed.<sup>36</sup>

## 3.2. APUG 1177

El manuscrit, de 121 f., es presenta sota el títol *Orationis Perpiniani*. Conté discursos, tots editats, i un grup de cinc epigrames inèdits. Actualment en preparam l'edició crítica, amb traducció i notes, que serà publicat en breu.

### 1. Discursos:

- *Petri Ioannis Perpiniani de retinenda veteri religione et falsa recentium haereticorum doctrina reiicienda ad Lugdunenses*, f. 1v-15r.
- *Petri Ioannis Perpiniani de retinenda veteri religione et falsa recentium haereticorum doctrina reiicienda ad Parisienses. Oratio secunda*, f. 15v-28v.
- *Petri Ioannis Perpiniani de retinenda veteri religione et falsa recentium haereticorum doctrina reiicienda ad Parisienses. Oratio tertia*, f. 29v-40r.
- *De retinenda veteri religione et falsa recentium haereticorum doctrina reiicienda ad Parisienses. Oratio quarta*, f. 42v-56v.
- *De retinenda veteri religione et falsa recentium haereticorum doctrina reiicienda ad Parisienses. Oratio quinta*, f. 56v-73v.
- *De divina et humana philosophiae discenda ad Parisienses oratio*, f. 74v-88r.
- *De retinenda veteri religione et falsa recentium haereticorum doctrina reiicienda ad Parisienses*, f. 88r-105r.
- *Ad illustrissimum principem Carolum Lotharingum cardinalem pro societate Iesu oratio. Dicta non est, sed oblata Lutetiae mense mai. 1566*, f. 107r-114r.

### 2. Epigrames:

- *Ad illustrissimum principem Carolum Borbonium S. R. E. cardinalem*, f. 105v.



<sup>30</sup> F. VAVASSORIS, *Petri Ioannis Perpiniani Societatis Jesu Aliquot Epistolae, ubi, praeter cetera, de artis rhetoricae locis communibus, ac de iuventute Graecis Latinisque literis erudienda agitur*, Paris, 1683.

<sup>31</sup> P. LAZERI, *Perpiniani...*, vol. III.

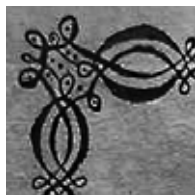
<sup>32</sup> Es tracta de les cartes datades a *Romae, iii non. Set. 1563* i *Romae, xviii calç. Set. 1564*. Apareixen en l'edició lazeriana amb el núm. 15 i 12 respectivament. P. LAZERI, *Perpiniani...*, vol. III.

<sup>33</sup> L. LUKÁCS, *Monumenta pedagogica Societatis Iesu II (1557-1572)*, Institutum Historicum Societatis Iesu, Roma, 1974, p. 636-640, mon. 81. En la introducció llegim: «Necessitas igitur conscribendarum regularum de praemiorum distributione in Collegio Romano anno 1564 apparuit, cum ineunte mense novembri prima vice haec praxi introducta est».

<sup>34</sup> P. LAZERI, *de vita...*, p. 161-165.

<sup>35</sup> P. LAZERI, *Perpiniani...*, vol. III: «Prooemia et gratiarum actiones ad publicas philosophiae, theologiae, juris prudentiae disputationes».

<sup>36</sup> L. LUKÁCS, *op. cit.*, p. 640-643, mon. 81. En la introducció llegim: «Tempus: Cum bis in textu mentio fiat Seminarium Romani, putamus auctorem ineunte anno 1565 hoc monumentum scripsisse, quandoquidem Seminarium Romanum mense februario anni 1565 inchoatum est. Non potuit componi post mensem augustum anni 1565; hoc mense P. Perpinyà, superiorum iussu, Lugdunum se contulit».



- *Ad cristianissimum francorum Carolum IX*, f. 105v-106r.
- *Aliud ad eundem regem*, f. 106r.
- *Ad illustrissimum principem Carolum Lotharingum S. R. E. cardinalem*, f. 106r-106v.
- *Ad eundem*, f. 106v.

### 3.3. APUG 1178

El manuscrit, de 169 f., es presenta sota el títol *Petri Perpignani SI et aliorum Orationes*. Conté dos opuscles retòrics de PJP amb una gran quantitat d'anotacions al marge. Es tractarien d'una *praelectio* i d'un fragment del tractat retòric, *De oratore*. Cap dels dos està editat.

**1. *Praelectio*.** El primer opuscle podria considerar-se com els apunts presos per un alumne en les classes de PJP en el Col·legi Romà al començament del curs de 1561 o 1562. És una *praelectio* del *De oratore* de Ciceró, que presenta dos apartats. El primer, apareix titulat com *annotationes* al llibre II; i el segon, com *explanationes* al llibre III. No obstant això, els punts que tracta en el primer apartat es corresponen amb el llibre I, no amb el II, com resa el títol. Estariem, per tant, en el començament del curs de Retòrica que PJP impartia en el Col·legi Romà, en el qual s'explicava el *De oratore* de Ciceró i les *Partitiones oratoriae* d'aquest. Els alumnes, per tant, ja havien realitzat cinc cursos de gramàtica llatina i el curs d'humanitats, curs intermedi entre la gramàtica i l'eloqüència, que comprenia la introducció a la retòrica amb la *Rhetorica ad Herennium*, el *De inventio-ne* o alguna obra semblant; i posteriorment, a partir de 1562, amb el manual de Cipriano Soarez, *De arte rhetorica*.<sup>37</sup> S'aprecia una diferència entre les dues parts: en primer lloc, en la primera part, apareix el terme *annotationes*, en el sentit d'observacions, enfront de la segona, *explanationes*, en el sentit d'explicacions o aclariments al text ciceronià.

- *Annotationes lucibriss.e in 2n llibre de Orat. A. R. M. Perpinianis traditae Romae anno Domini 1561*, f. 97v-127r.
- *In tertium librum eiusdem explanationes*. Ff. 127v-132r.

**2. Retòrica.** Creiem que es tracta d'un fragment del tractat retòric de PJP *De oratore*, que degué compondre abans de 1563. El fragment conservat es correspon amb la *inventio*: l'argumentació, l'amplificació i els tòpics. Guarda relació amb el ms. APUG 1179.

- *Inveniendi ratio ex via oratoribusque praesertim accomodata de probabili et verosimili caput 1. A reverendo P. Perpignano Societatis Iessu dictata anno Domini 1562*, f. 135v-151v.

### 3.4. APUG 1179

El manuscrit, de 166 f., es presenta sota el títol *Opuscula P. Perpignani*. Conté diversos opuscles sobre qüestions retòriques, només un

<sup>37</sup> R. G. VILLOSLADA, *op. cit.*, 1954, p. 88-89, 100-102. La importància de la *praelectio* com a «cèl·lula central» de l'ensenyament jesuïta es troba desenvolupada en F. CHARMOT, *La pédagogie des Jésuites*, Spes, París, 1943, p. 291-305. L'ordenació, l'estructura i les normes en l'ensenyament de la retòrica, inclosa la naturalesa de la *praelectio*, es troben en la *Ratio Studiorum* de 1599: *Regles del professor de retòrica*.

explícitament atribuït a PJP, amb una gran quantitat d'anotacions al marge. Es troba bastant corromput i la lectura resulta molt complexa. El títol que apareix en el ms., *Opusculum R.do. P. Petri Perpiniani valentini viri eruditissimi. In 3 M. T. C. librum De Oratore annotationes*, és erroni, possiblement afegit posteriorment per una altra mà, mogut potser pel primer punt que tracta sobre el *De oratore* de Ciceró, igual que ocorre en el ms. anterior, APUG 1178. No es tracta, per tant, de notes o comentaris al tercer llibre de Ciceró, sinó més aïna del tractat retòric del mateix PJP.

Si tenim en compte el manuscrit en el seu conjunt, veiem que es tractaria d'un tractat retòric que es correspondria amb el referenciat per Sommervogel i Gaudeau<sup>38</sup> com *Cod. Paris. E bibliotheca privata quae fuit quondam collegii dicti ad sanctam Genovefam* de 285 f., el destí del qual es desconeix, però que va existir perquè el cita De Backer.<sup>39</sup> Aquest últim conté un tractat, *De oratore*, autògraf en part, escrit a Roma entre els anys 1562 i 1564 i que es correspon quasi exactament amb el que presentem, amb la diferència que aquest es troba en estat fragmentari i acabaria en el llibre III, *De quaestionum generibus*. Creiem que conté pràcticament els llibres I, II i V complets; i fragments dels llibres III i IV, corresponents a la *inventio* i a l'apartat *de locis*.

[*De oratore*]

[Llibre I] f. 1v-42v.

– *Opusculum R.do. P. Petri Perpiniani valentini viri eruditissimi. In 3 M. T. C. librum De Oratore annotationes.*

[Llibre II] f. 25v-39r.

– *De causis efficiendis Oratoris hoc est, quibus rebus comparetur eloquentia.*

[Llibre III. De inventione] f. 39r-40r; f. 53v-68v; f. 148v-165r.

– *Quid sit inventio: quae res valeant ad inveniendum ac primum de diligentia. Cap. I.*

[Llibre IV. De locis] f. 69v-72v.

– *De loco totius et partis.*

[Llibre V. De elocutione] f. 140v-146v.

– *De elocutione lib. v.*

### 3.5. APUG 1180

El manuscrit, de 120 f., es presenta sota el títol *Perpiniani Orationes*. Conté diversos discursos de diferents autors, entre els qual dos de PJP, tots dos editats.

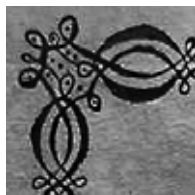
– *De Deo Trino et Uno oratio Petri Perpiniani habita coram Pium III Pont. Max. anno 1563*, f. 1v-10r.

– *De perfecta doctoris cristiani forma*, f. 10v-29r.



<sup>38</sup> C. SOMMERVOGEL, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, Brussel-les-Paris, 1895, vol. VI, p. 553. «Manuscrit précieux; une partie est de la main du P. Perpinien (Cat. Boulard, IV part., p. 140, n. 131.) - Il est à la bibli. de l'Ecole STE Geneviève, S. J., à Paris».

<sup>39</sup> A. i A. DE BACKER, *Bibliothèque des écrivains de la Compagnie de Jésus*, vol. III Lieja, 1883.



### 3.6. APUG 1311

El manuscrit, de 94 f., es presenta sota el títol *Petri Perpiniani Societatis Iesu de vita et moribus divae Elisabetae Lusitaniae Reginae historia*. Conté els tres llibres sobre la vida de la beata Isabel de Portugal.

- Llibre I, f. 1v-31r.
- Llibre II, f. 31v-55r.
- Llibre III, f. 55v-89v.

### 3.7. APUG 3031

Es tracta de les fotocòpies del ms. F.28 de la Biblioteca Municipal Augusta de Perusa que la directora, Ister Pastorello, va enviar el 1965 a Igino Gauzi SJ. El manuscrit porta el títol de *Primum Aristotelis de arte Rhetorica*, fotocòpia del ms. *LXXXV ex biblio. Communalis Perugiae F.28*. El manuscrit conté quatre tipus d'obres: didàctica, epistolar, retòrica i mètrica; no és autògraf i, per les característiques, la disposició de les obres, el títol i la seua naturalesa, pensem que es deu tractar d'una còpia de diversos manuscrits.

**1. Didàctica.** Es tracta d'un xicotet opuscle sobre l'ensenyament de la gramàtica dedicat a Paulo Manuzio, l'amistat del qual sabem que va freqüentar per les cartes conservades. Aquesta obra no està editada.

- *Ordo puerilis institutionis post iacta grammatica fonamenta. Pauli Man*, f.1r.

**2. Epistolar.** Conté deu cartes, totes editades.

**3. Retòrica.** La directora Pastorello considera que es deu tractar d'una obra encarregada per Paulo Manuzio a PJP, atenent a la carta enviada per aquest últim el 5 de febrer de 1566 des de Lió. Efectivament, PJP i Paulo Manuzio tenien una amistat íntima, corroborada prou per les cartes entre els dos, algunes de les quals conservades: tres de PJP a P. Manuzio i una de P. Manuzio a PJP. En la datada el 5 de febrer de 1566, llegim que PJP li diu que està ocupat amb el seu Aristòtil, fruit del seu encàrrec, que no dubta que finalment s'acabarà, si el duen a terme entre els dos: «Mirum Aristotelis Mei em desiderium tenet, quem hortatu exortum tuo, aliquando te ipso et auctore per textum iri non diffido». Es podria, per tant, tractar del manuscrit que estaria preparant PJP per a ser publicada per P. Manuzio. No obstant això, per les característiques que presenta, no sols entenem que no es tracta d'un autògraf, sinó que és una còpia de diversos manuscrits. Una còpia que, a més, no és rigorosa. Com presentem a continuació, els diversos capítols estan mesclats, la qual cosa indica que la còpia no ha seguit l'ordre dels manuscrits originals. En alguns casos, fa la impressió que el copista no tenia plena consciència del que copiava, perquè no diferencia ni apartats diferents de la mateixa obra ni d'obres distintes.

Pel que fa al comentari a la *Retòrica* d'Aristòtil, inèdit, una anàlisi més formal ens revela que es correspon amb una *praelectio*. El manuscrit en qüestió constitueix, en realitat, els apunts d'un alumne, com ocorre, al nostre entendre, amb la majoria de manuscrits de tema retòric de PJP. En tot cas, no estariem davant d'un text preparat per ser editat. De tota manera, com també diu Pastorello, PJP no va poder acabar l'obra perquè va morir nou mesos després, a París; i en la carta posterior enviada per PJP a Paulo Manuzio, el 29 d'agost, no es torna a fer referència a l'obra, la qual cosa ens fa pensar que resulta molt difícil que acabara l'obra en tan poc de temps i que no es mencionara res respecte d'això en l'esmentada carta, més encara quan Manuzio li pregunta en totes les seues cartes per les edicions que estava preparant.

[*De Aristotelis art rhetorica explicationes et explanationes*] f. 2r-48v.

- *In primum Arist. de Arte rhetorica Lib. P. Perpiniani explicationes.*
- *Liber primi artis rhetoricae aristotelicae explanationes.*

[*De oratore*] ff. 65r-67v.<sup>40</sup>

- *Liber primus de oratore*

**4. Mètrica.** Encara que desordenadament, es troba en el mateix manuscrit un tractat mètric, també inèdit.

[*De arte metrica*] f. 62v; 63r; 48v; 33r; 64v.

### 3.8. FC 1563

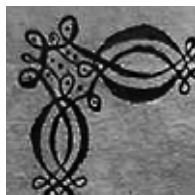
El manuscrit, de 117 f., conté diversos tractats sota el títol *De artibus rethoricae, oratoriae, eloquentiae et alia*. És el testimoni sobre el seu tractat retòric, *De oratore*, més complet que conservem, junt amb el ms. APUG 1179. Aquest manuscrit ha sigut estudiat per Dietz Moss<sup>41</sup> i Robert A. Maryks.<sup>42</sup> Moss considera que es tracta d'una col·lecció de notes de classe arreglades per un alumne en les lliçons de PJP. Considera, a més, que es deu correspondre amb el curs que s'impartia després de l'estudi del *De Art Rhetorica* de Cipriano Soarez i abans de l'estudi més avançat, ja que interpreta la nota del marge superior del f. 1v com «Opus medium Patris Petri Perpiniani». El terme *medium*, segons Moss, ve a assenyalar aquest caràcter de curs intermedi. Per la seua banda, Maryks l'analitza breument junt amb el ms. APUG 1179 i hi conclou que és un exemple que confirma l'assimilació del probabilisme ciceronià pels jesuïtes, i que els professors jesuïtes preferien l'ensenyament de la retòrica a través dels textos de Ciceró. Nosaltres creiem que es tracta, com expliquem en el ms. APUG 1179, d'un manual de retòrica del mateix PJP. Per tant, encara que Moss interpreta *opus medium* en el sentit de curs intermedi entre un nivell inicial d'introducció a la retòrica, amb l'obra de Cipriano Soarez, i l'estudi més avançat posterior, nosaltres pensem, més enllà d'interpretar la nota



<sup>40</sup> Es tracta d'un fragment del Llibre I del tractat retòric inèdit que va compondre PJP i del qual hem parlat en APUG 1178 i 1179.

<sup>41</sup> J. DIETZ MOSS, *op. cit.*

<sup>42</sup> R. A. MARYKS, R. A., *Saint Cicero and the Jesuits*, Ashgate, Hampshire, 2008, p. 100-105.



com a *opus ineditum* en compte d'*opus medium*, com suggereix Moss, que en aquest testimoni es troben de manera fragmentària seccions de la retòrica de PJP, la data de composició de la qual, per la carta que envia a la seua família i en la qual comenta que hi està treballant, cal situar-la cap a 1562. En aquest sentit, és en aquesta època quan entra en funcionament l'edició del *De arte rhetorica* de Cipriano Soarez. Per tant, els alumnes estudiaven retòrica en el curs d'humanitats a través d'obres com la *Rhetorica ad Herennium* o el *De inventione* de Ciceró, i passaven posteriorment al curs de retòrica on PJP començava amb la *praelectio* del *De oratore* de Ciceró. És potser en aquest context on cal situar aquesta retòrica pels punts que tracta, perquè no deixa de ser el desenvolupament d'un curs de retòrica bàsica.

[Llibre I] f. 1r-33r.

– *Perpiniani de arte rhetorica liber*.

[Llibre II] f. 33v-90r.

– *Liber de oratore*, f. 33v-37r.

[Llibre III-IV] f. 90v-118r.

– *De probabili, verisimili argumento, argumentatione et amplificacione*.

#### 4. CONCLUSIONS

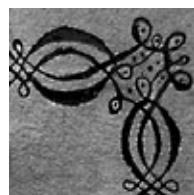
Per a valorar, per tant, amb objectivitat i rigor la figura de PJP i la seua dimensió, resulta obligatori censar, catalogar i estudiar la seua obra manuscrita, ja que és, òbviament, desconeguda. Només així, després d'un estudi formal de tota la seua obra, respondrem a diverses qüestions que podrien –i així creiem que serà– obrir una nova visió de l'obra d'aquest personatge. En tot cas, considerem que l'estudi dels seus manuscrits conduirà a altres línies d'investigació molt interessants en el camp de la retòrica del Renaixement tardà i de la seua concepció, ús i importància en els inicis de la CJ i en la formació del jesuïta des d'un punt de vista acadèmic, polític i religiós. Només així estarem en disposició de jutjar críticament la fama, la importància de PJP, i trencar el judici fossilitzat pràcticament des del s. XVI.

Pel que fa a aquest treball, una vegada censats els manuscrits i individualitzat el contingut, ens trobem en posició d'afirmar que:

1. PJP va compondre un tractat retòric l'existència del qual coneixiem per dos referències: la realitzada per ell mateix en una carta en què indica que la CJ li ha demanat que acabe una Retòrica en què estava treballant i l'aportada per Gaudeau sobre l'existència a París d'un testimoni, en part autògraf, sobre aquest tractat.
2. El tractat retòric es troba fragmentat en diversos manuscrits de l'APUG, que, reunits i confrontats, ens poden ajudar a reconstruir un tractat retòric anomenat *De oratore*, quasi complet.

3. La raó per la qual ha passat inadvertit és la seua errònia titulació i identificació com a comentarista a l'obra homònima de Ciceró.

Ateses aquestes conclusions, se'ns obrin diverses línies concretes d'investigació, entre les quals considerem d'especial interès l'estudi comparatiu dels tractats retòrics de PJP i Cipriano Soarez. Si tenim en compte que PJP va revisar per ordre de la CJ l'obra de Soarez i, alhora, que se li va demanar que en componguera una altra, la qüestió és evident: per què? Quin havia de ser el paper de l'obra de PJP en la formació retòrica de la CJ? Per què no va veure finalment la llum aquesta obra?



## BIBLIOGRAFIA

- BATLLORI, M., «Los manuscritos de Esteban de Arteaga», *Analecta Sacra Tarraconensis*, 14 (1941), p. 199-216.
- BONNIN, P., *Sangre judía*, Flor del viento, Barcelona, 2006, p. 365-435.
- CASTAÑO, J., «Una font documental del segle XVIII per a l'estudi de l'onomàstica il·licitana», en MANENT, A. - VENY, J. (eds.), *Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey*, vol. II, PAM, Barcelona, 1988.
- CHARMOT, F., *La pédagogie des Jésuites*, Spes, París, 1943.
- DE BACKER, A. i A., *Bibliothèque des écrivains de la Compagnie de Jésus*, Liéja, 1883.
- DIETZ MOSS, J., «The Rhetoric Course at the Collegio Romano in the latter half of Sixteenth Century», *Rhetorica*, vol. 4, 2 (1986), p. 137-151.
- FOUQUERAY, H., *Histoire de la Compagnie de Jésus en France*, París, 1910-1925.
- GAUDEAU, B., *De Petri Ioannis Perpiniani vita et operibus*, París, 1891.
- LACOUTURE, H., *Jesuitas. Los conquistadores*, Paidós, Barcelona, 2006.
- LAZERI, P., *De vita et scriptis Petri Joannis Perpiniani diatriba*, Roma, 1749.
- *Perpiniani opera*, Roma, 1749.
- LUKÁCS, L. *Monumenta paedagogica Societatis Iesu II (1557-1572)*, Institutum Historicum Societatis Iesu, Roma, 1974.
- MARYKS, R. A., *Saint Cicero and the Jesuits*, Ashgate, Hampshire, 2008.
- «Brief Historical Background», *Jesuits of Jewish Ancestry. A Biographical Dictionary*, en <<http://www.jewishjesuits.com>>, consulta: 11 de febrer 2008.
- MARTÍNEZ DE LA ESCALERA, J., «Pere Joan Perpinyà», en DELGADO CRIADO, B. (coord.), *Historia de la educación en España y América. La educación en la España moderna (siglos XVI-XVIII)*, SM, Madrid, 1993.
- MARTÍNEZ MONTESINOS, D., «Pedro Juan Perpiñán, el Cicerón ilicitano», *El Salt, Revista del Instituto de Cultura Juan Gil Albert de la Diputación de Alicante*, 23 (2010), p. 32-35.
- MCGUINNESS, F. J., «Preaching Ideals and Practice in Counter-Reformation Rome», *Sixteenth Century Journal*, vol. XI, 2 (1980), p. 108-128.



- MENÉNDEZ PELAYO, M., *Historia de las ideas estéticas en España*, vol. II, Madrid, 1884.
- MIRALLES MALDONADO, J. C., «Un poema inédito de Aquiles Estaço», *Euphrosyne*, 29 (2001), p. 389-408.
- MURPHY, J. J., «Mil autores olvidados: panorama e importancia de la retórica en el Renacimiento», en MURPHY, J. J. (ed.), *La Elocuencia en el Renacimiento*, Visor Libros, Madrid, 1999, p. 33-51.
- SCADUTO, M., *Storia della Compagnia di Gesù in Italia*, vol. IV, La Civiltà Cattolica, Roma, 1974.
- SOMMERVOGEL, C., *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, Brussel-les-Paris, 1895.
- THUANI, A., *Monumenta literaria*, Londres, 1640.
- VAVASSORIS, F., *Petri Joannis Perpiniani Societatis Jesu Aliquot Epistolae, ubi, praeter cetera, de artis rhetoricae locis communibus, ac de iuventute Graecis Latinisque literis erudienda agitur*, París, 1683.
- VILLOSLADA, R. G., *Storia del Collegio Romano dal suo inizio (1551) alla soppressione della Compagnia di Gesù (1773)*, Universitat Pontificia Gregoriana, Roma, 1954.